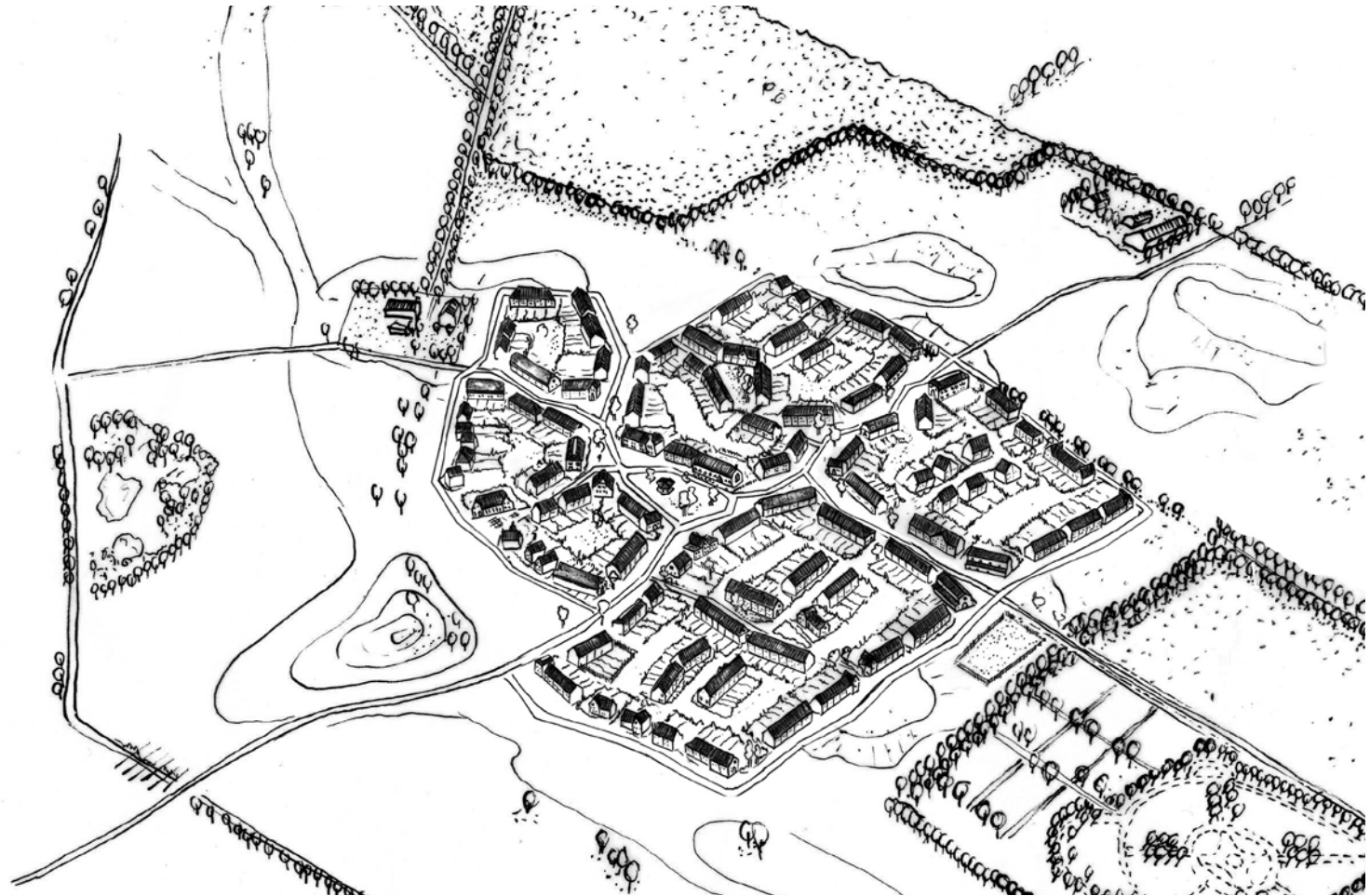

De groei van Steenbrugge Dorp

een narratieve benadering | 8 oktober 2015

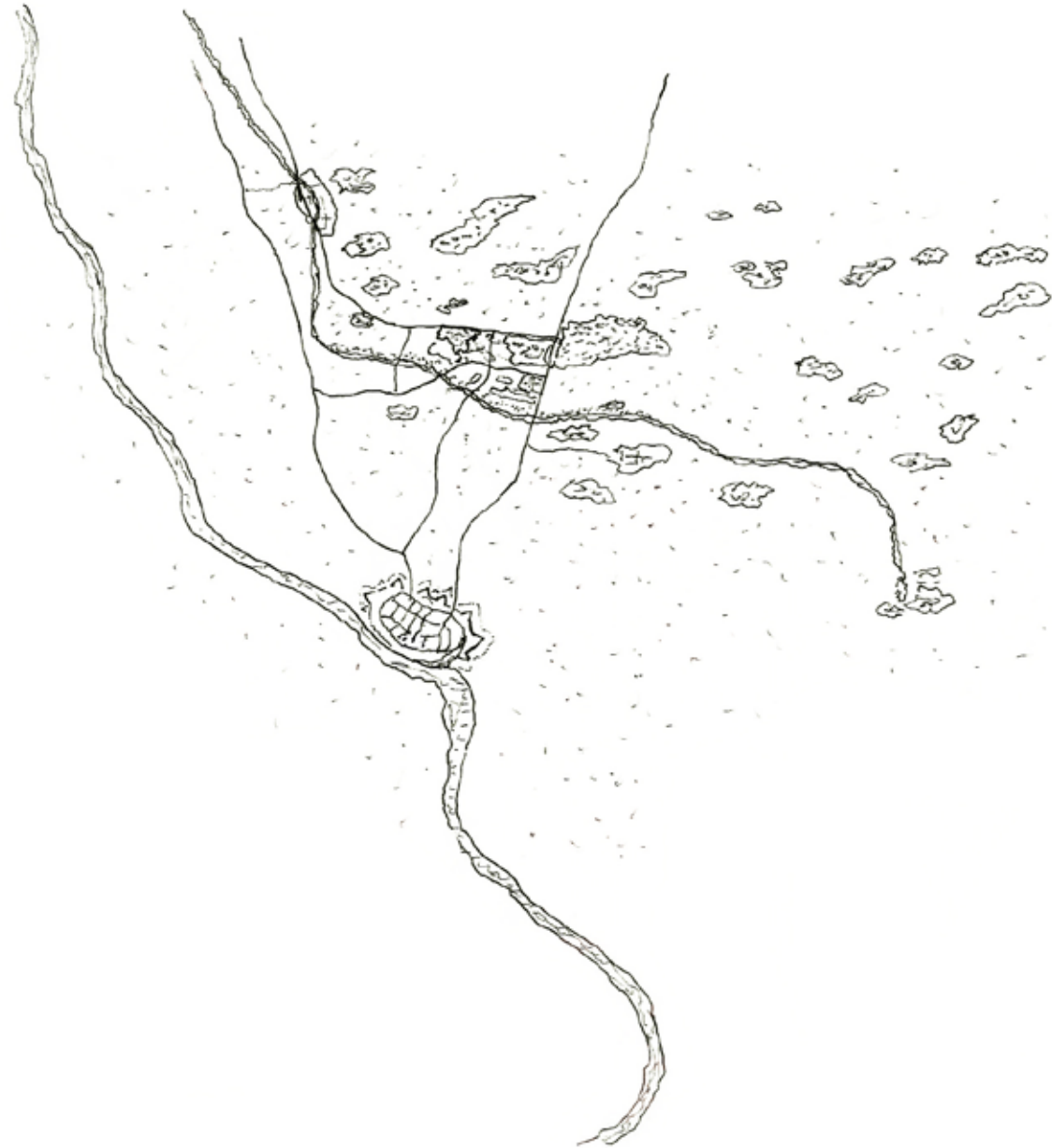
De groei van Steenbrugge Dorp

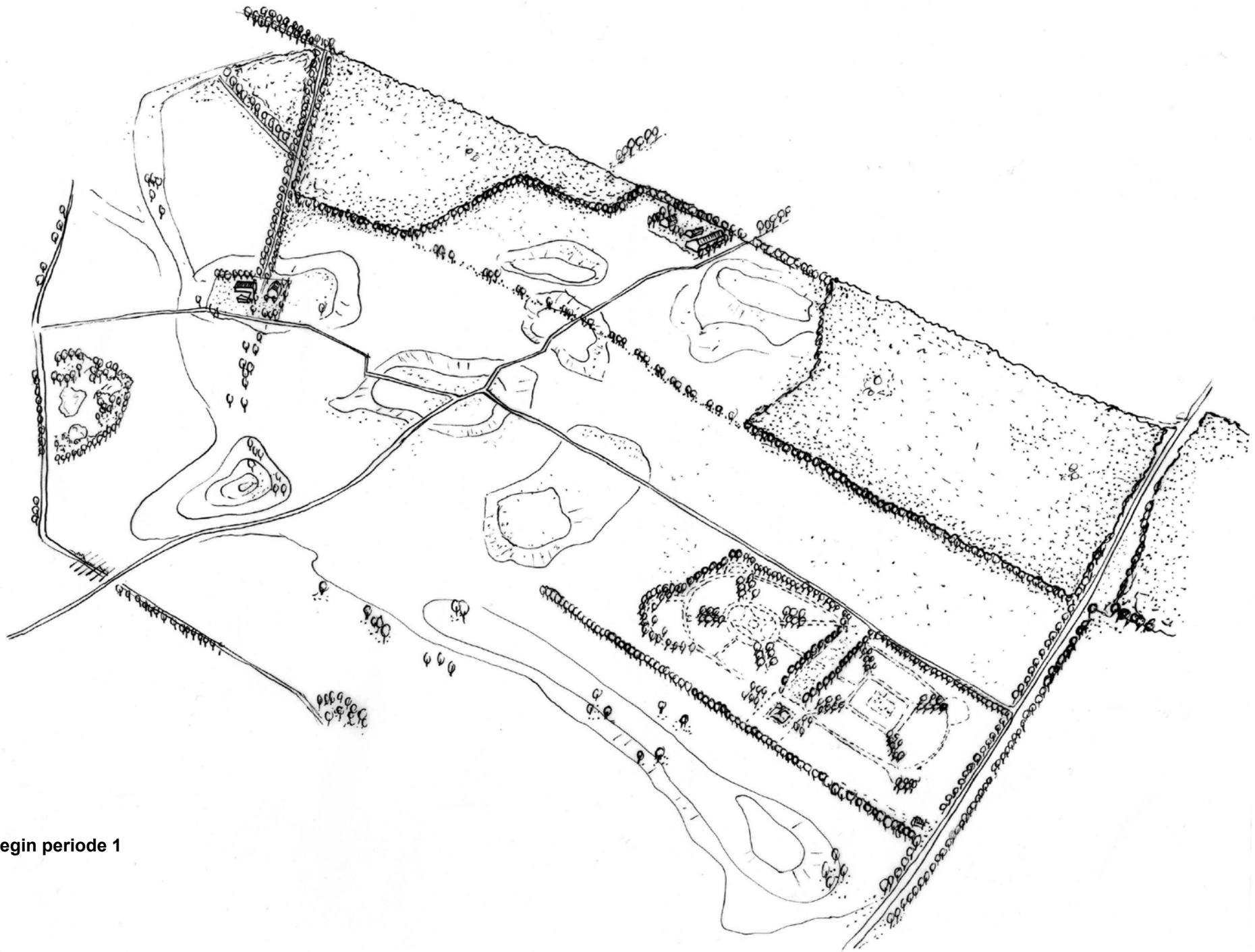
De oorsprong van Steenbrugge

Deventer is één van de vijf oudste steden van Nederland en heeft een lange geschiedenis. De stad is gelegen aan rivier de IJssel, die een belangrijke rol heeft gespeeld in de groei van de stad. Tussen 1000 en 1500 werd Deventer een bloeiende handelsstad, die deel uitmaakte van het Hanzeverbond. De stad was ook een havenstad. Grote schepen konden aan de kade aanleggen. Na de invoering van de vestingwet (1874) werden de Nederlands steden ontheven van hun plicht om hun vestingwerken te onderhouden. De stad groeide en bloeide.

Rond de stad Deventer zijn in de loop van de geschiedenis een reeks kleine kernen ontstaan. Ook zij hadden baat bij de handelsbetrekkingen van de stad en de haven. Steenbrugge is één van deze kernen en maakt een bijzonder onderdeel uit van deze reeks. Bijzonder vanwege de ligging in het landschap aan de noordzijde van de Zandwetering, die als groenblauwe gordel het stedelijk gebied begrenst. Daarmee neemt Steenbrugge ruimtelijk een zelfstandige positie in en ontwikkelde zich als entiteit.

Hieronder volgt een beschrijving van de groei van Steenbrugge in vijf perioden.

Situatie begin periode 1

Periode 1

Op het ribbelpatroon van het Sallands landschap, ten noorden van de stad Deventer, zijn acht heuvels gevormd. Deze heuvels zijn verhevingen van de bestaande hoogteverschillen. Door het ribbelpatroon is er een driedeling te onderscheiden: de zone van de Zandwetering aan de zuidzijde is het laagste deel en is een gebied met moeraszones en natuurlijke ruigten. De tweede zone, centraal in het gebied, is een hogere rug van zandgrond. De derde zone bestaat voornamelijk uit bosgebied. De acht heuvels hebben verschillende vormen en hoogtes. Aan de zuidrand ligt de hoogste heuvel van het gebied. Deze heuvel biedt een mooi uitzicht over de Zandwetering. De andere heuvels zijn minder hoog.

In dwarsdoorsnede loopt het landschap geleidelijk op naar de zandgronden in het noorden. Het Steenbruggerbosje in de noord-west hoek wordt door middel van een steilrand verbonden met de begraafplaats. Langs deze bomenrij wordt het regenwater uit beide ruggen verzameld.

Het gebied bestaat uit grote houtwallen met oude eiken, maar ook kleine en grotere bosschages. Dit geheel van landschapselementen maakt het Salland een coulisselandschap. Tijdens een wandeling door een coulisselandschap ziet men hierachter landschapselementen verdwijnen en even later weer verschijnen.

In het gebied liggen twee boerderijerven, waar grote boerenfamilies wonen. De boerderijen maken met name gebruik van akkerbouw en weidegronden. Beide families hebben goede handelsbetrekkingen met de stad Deventer. Zowel jong als oud werkt mee op de boerderij. De boerderij Steenbrugge is met een prachtige bomenlaan verbonden in noordelijke richting met Diepenveen. Het andere boerderij is gesitueerd aan de Wechelerweg. De Zandwetering bestaat met name uit hooilanden.

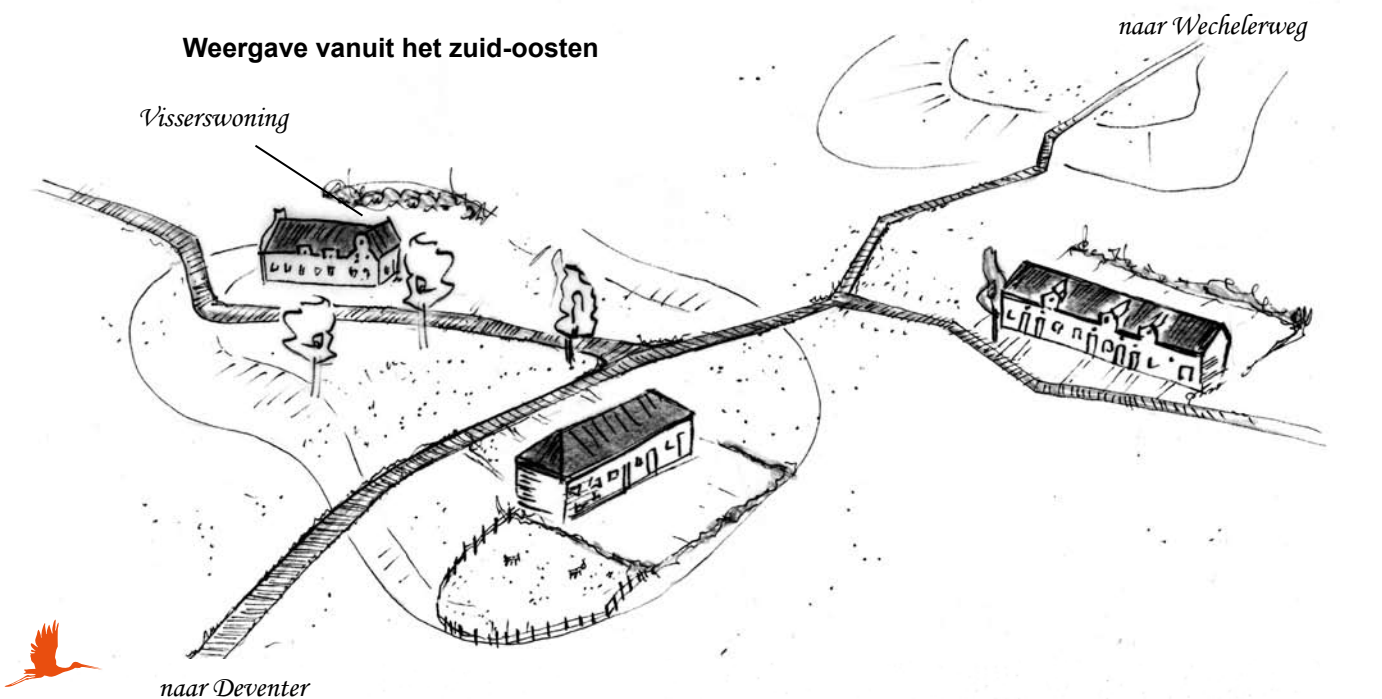
De boerderijen worden verbonden met de stad door een tweetal routes, die elkaar kruisen op een kleine heuvel, centraal op de zandrug. De oost-west route verbindt de boerderij Steenbrugge met de weg Deventer-Raalte en de noord-zuid georiënteerde route verbindt de boerderij aan de Wechelerweg met de stad Deventer. De routes zijn handelspaden door het landschap. De noord-zuid route verbindt een aantal boerderijen en loopt door naar Broekland en vandaar richting

Raalte. De boerderij aan de Wechelerweg is één van die boerderijen. De route maakt de beleving van de hoogteverschillen zichtbaar. De oost-west route volgt de richting van de zandrug. Het is ooit als verkorting van de route ontstaan vanuit landerijen bij Frieswijk naar de IJssel. Boerderij Steenbrugge is centraal gelegen aan deze route.

Aan de oostzijde is door landschapsarchitect en dendroloog Leonard Antonij Springer een begraafplaats ontworpen. Deze begraafplaats ligt aan de weg van Deventer naar Raalte op de zandrug. Kenmerkend is het formele grondplan van de begraafplaats: één centrale open zone als urnenveld met op de kop en aan de zijden een centrumgerichte opzet.

Weergave vanuit het zuid-oosten

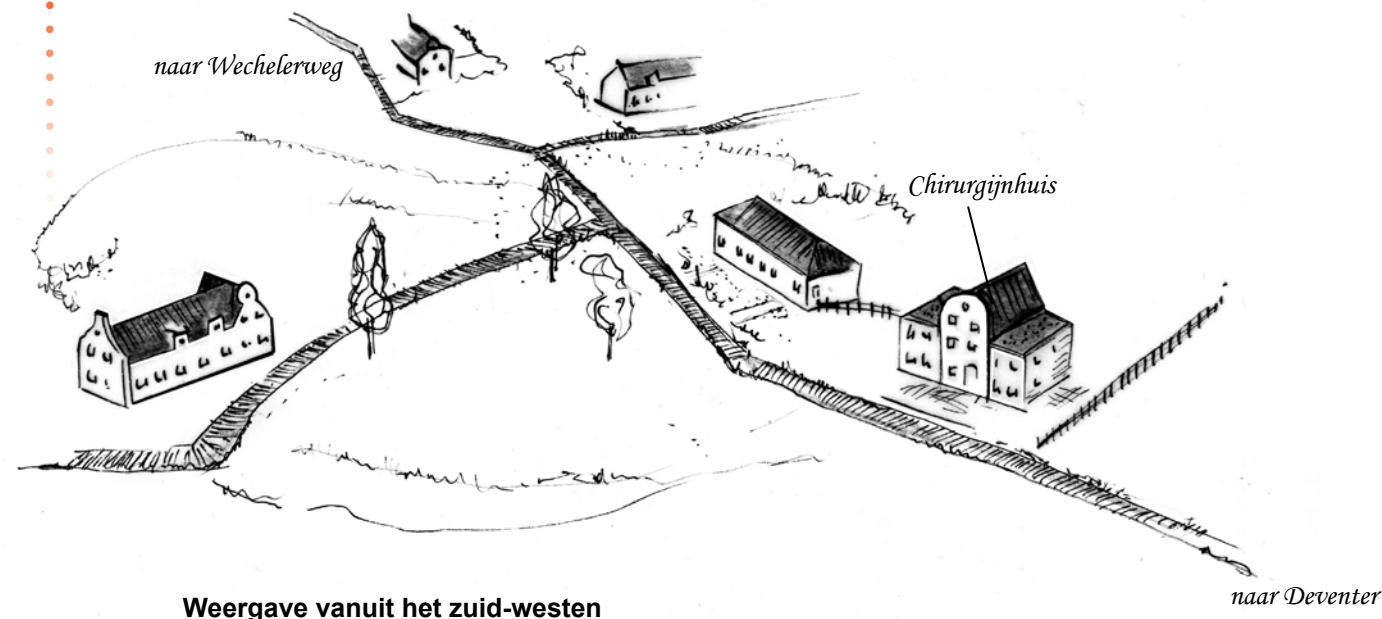
Periode 2

De tweede periode kenmerkt zich door sterker wordende handelsbetrekkingen. Uit de wijde omtrek van het Salland komen mensen naar de stad Deventer om handel te drijven. Op het kruispunt van enkele paden begint Steenbrugge een voorpost te vormen voor de stad. Mensen gaan zich er vestigen om niet telkens weer een lange reis af te moeten leggen.

Zo zijn er **twee vissersbroers** die hun schepen in een haven aan de IJssel hebben liggen, maar verknocht zijn aan het Salland. Ze kenmerken zich door een sterke handelsgeest en bouwen samen één riante dorpswoning. Van de buitenkant lijkt het één grote woning. Om de entrees van de woningen duidelijk zichtbaar te maken krijgt het langgerekte volume twee markante gevels. Ieder met een eigen oriëntatie en identiteit

Langs de route naar de boerderij Steenbrugge worden de woningen als blok gebouwd. Opmerkelijk is het grote woonhuis langs de noord-zuid route. Een rijke artsenfamilie laat hier een riante woning bouwen. Ze willen dolgraag weg uit de stinkende stad. De arts bouwt voor zijn familie en die van zijn schoonzus een **chirurgijnshuis**. Achter dit huis ligt een groot stuk land, dat zich uitstrekt tot aan de begraafplaats. De man is een medisch behandelaar in Deventer en enkele nabij gelegen dorpen. De gevel van de woning van de arts weerspiegelt het aanzien van zijn beroep; groots, opvallend en bewerkt met zorgvuldige details. Naast het huis heeft hij een eigen opslag en aan de andere kant heeft hij een eigen verbandzaal. Zijn handelingen betreffen vooral aderlatingen, wondverzorging en de zorg voor botbreuken. Soms gaat hij naar Deventer voor openbare anatomielessen.

naar Wechelerweg

Weergave vanuit het zuid-westen

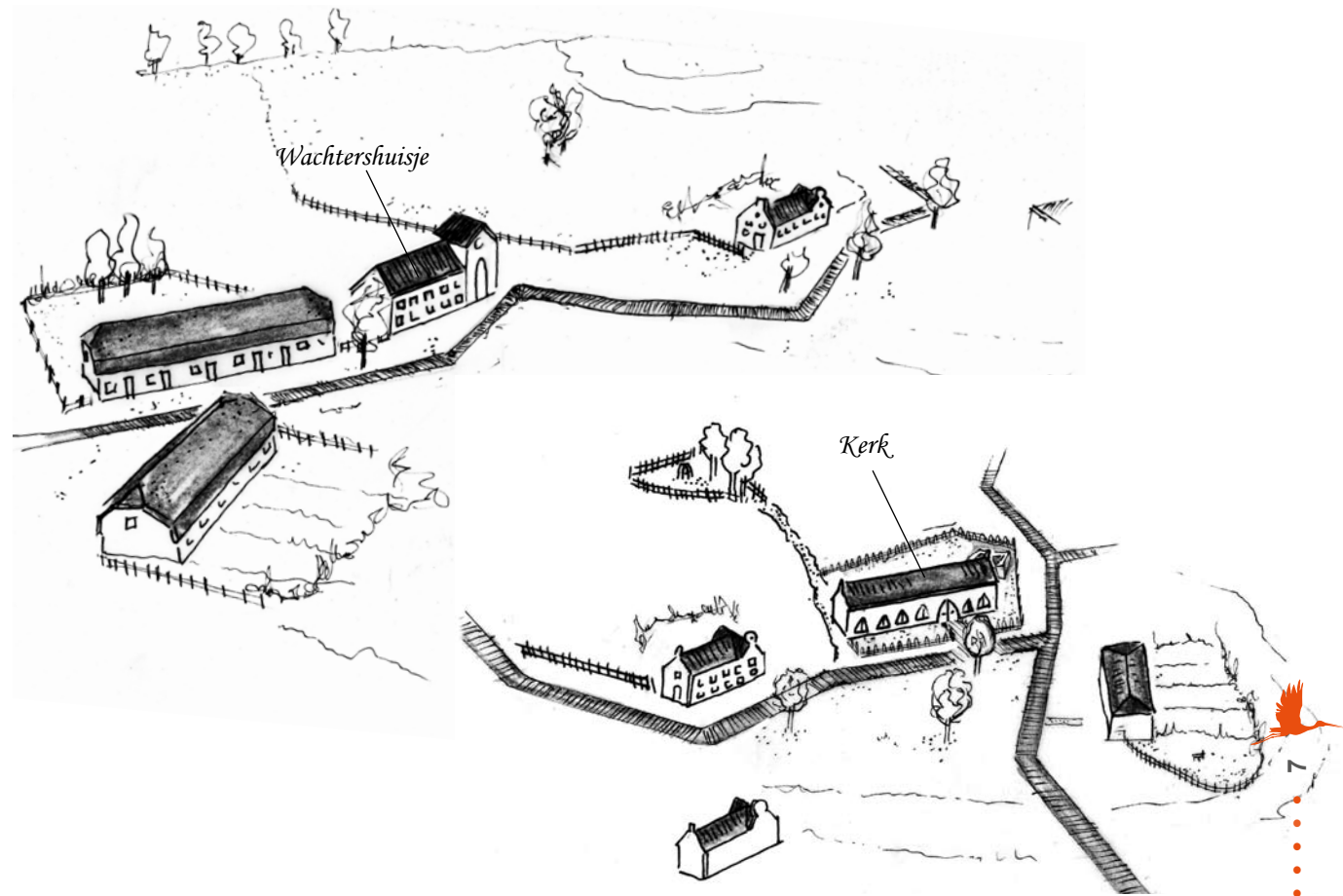
naar Deventer

Mensen die een huis bouwden, haalden hun materialen uit de directe omgeving. Er wordt een nieuw pad aangelegd naar het bos. Hier vindt men hout voor de huizen, maar ook hout om te stoken. Stenen haalt men bij een steenfabriek aan de IJssel. Ook natuurlijke materialen zoals riet worden veelvuldig gebruikt.

Een Sallandse boer met een liefde voor de natuur merkt op dat het belangrijk is om in de gaten te houden hoeveel er van welk materiaal gebruikt wordt. Hij wil de bewoners van Steenbrugge bewust maken om verantwoord met de habitat om te gaan. De boer vestigt een **wachtershuisje** aan het nieuwe pad richting het bos. Het invoeren van nieuwe materialen in Steenbrugge gaat vanaf dit moment via het wachtershuisje. Op deze manier kan de boer bijhouden hoeveel materiaal er wordt gebruikt, wat hier de kwaliteit van is en voorkomt hij dat bepaalde materialen op zullen raken.

Daarnaast vestigen ook andere mensen zich langs de route. Er ontstaat een onderscheid tussen woontypen die gebaseerd zijn op Sallandse boerderijtypes, de hallenhuizen en kapschuren. Hier en daar een afwijkende dorpswoning, wat status voor het gehucht mee bracht. Bebouwing is niet opvallend maar wel karakteristiek voor die tijd.

Religie speelt een belangrijke rol in het Salland. De eerste bewoners van het gehucht Steenbrugge nemen samen het initiatief om een **kerk** te bouwen. Deze kerk komt te staan op het kruispunt van routes, goed zichtbaar vanaf de weg van Deventer naar Raalte. Eerst wordt het

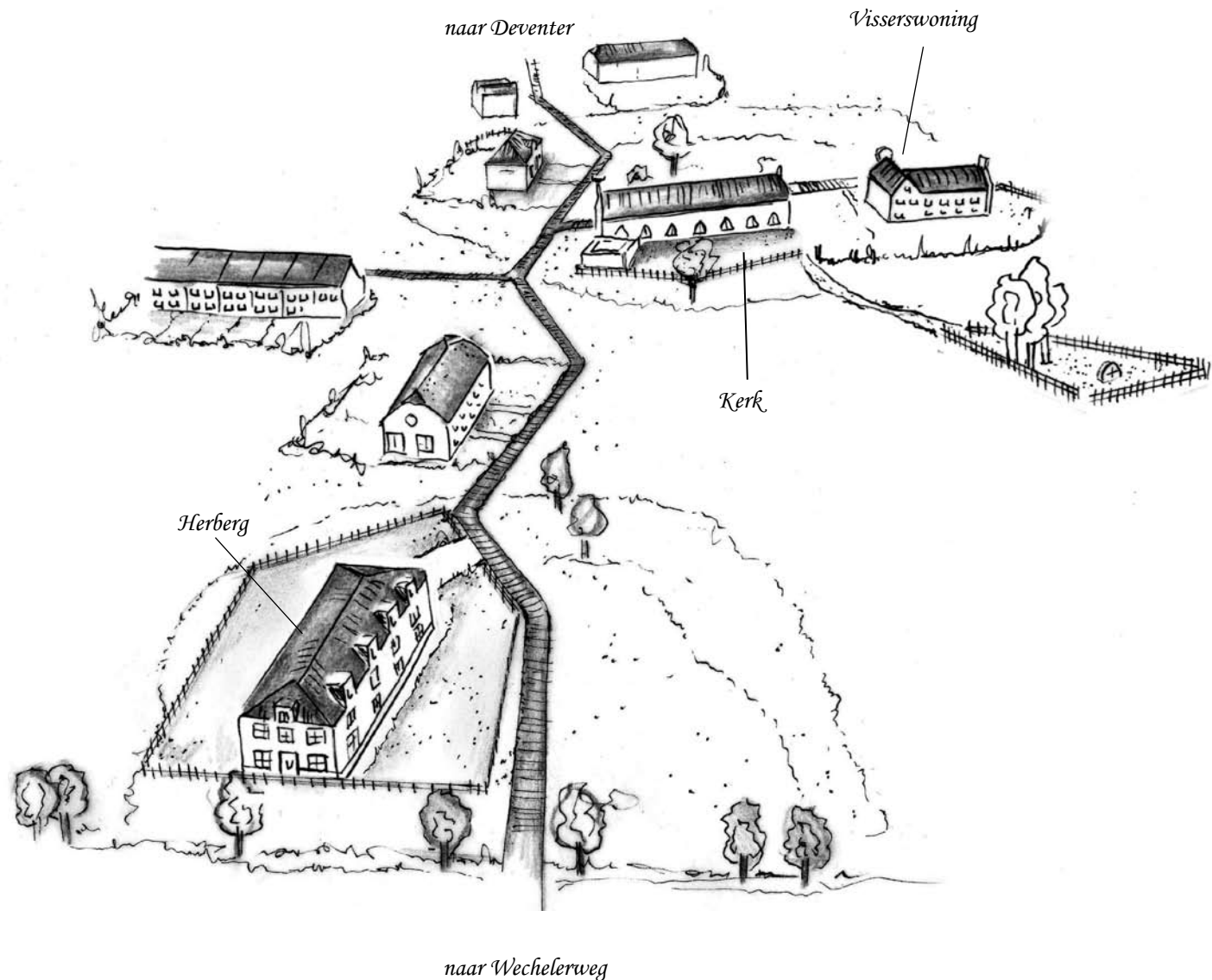
schip gebouwd als plek om samen te komen. Het moest ook een duidelijk herkenbare plek worden en een goed oriëntatiepunt. Er wordt ook een **toren** gebouwd die los staat van het schip van de kerk.

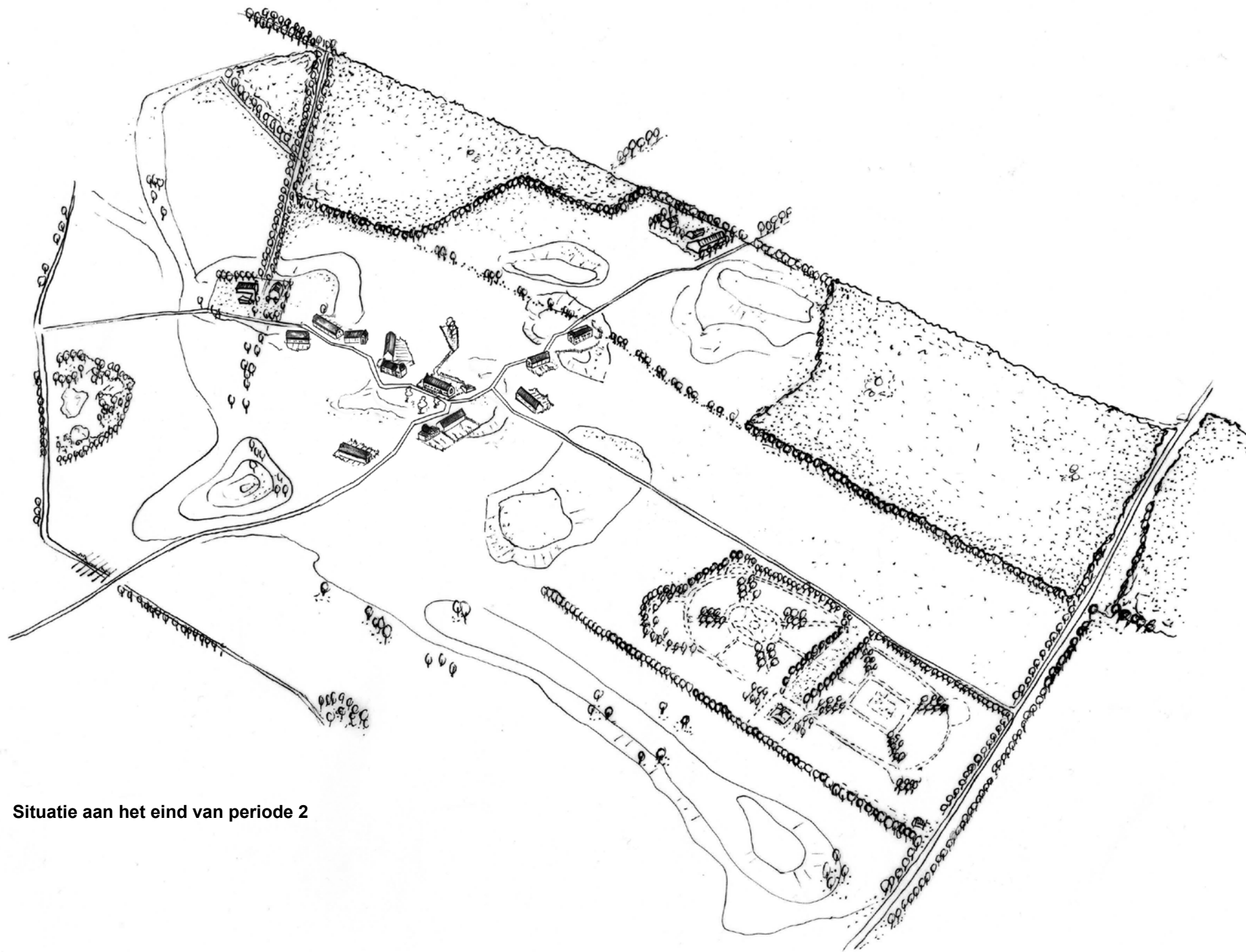
Tijdens de bouw van de kerk werd Steenbrugge overvallen door een tragisch ongeval, de aangestelde pastoor was plotseling overleden aan hartfalen. Om de heilige op een respectvolle wijze te herdenken kreeg hij een eigen begraafplaats solitair achter de kerk. De driehoekige rustplaats

werd omkaderd met een hekje. Drie oude bomen markeerde het uitzonderlijke karakter van de man.

Wegens geldnood is de kerk helaas nooit volledig afgebouwd zoals dat ooit bedoeld was. Ook de toren is niet meer geworden dan een fundering. Onenigheid zorgt ervoor dat de kerk voor langere tijd leeg komt te staan totdat enkele mensen er uiteindelijk een onderdak vinden. In de loop der tijd kreeg het een woonbestemming.

De noord-zuid route ontwikkelt zich steeds meer als een route die iedere dag door veel mensen met karren vol goederen en handelswaren wordt gebruikt. Hevig vermoeid zoeken ze vaak een onderkomen. Het komt daardoor regelmatig voor dat er bij de boerderij aan de Wechelerweg wordt aangeklopt met de vraag of men er kan overnachten. Omdat de boerenfamilie de voorbijgangers wel een slaapplek wil bieden, maar de boerderij daarvoor te klein is, besluiten ze over de stijlrand een dorps huis annex **herberg** te beginnen. 's Avonds drinkt men er een borrel en overnacht men er om weer op kracht te komen. Van enkele kamers en een gezamenlijke ruimte groeit het gebouw steeds verder tot een herberg en later tot een hotel. Vanuit het noorden vormt het de entree en poort van het gehucht Steenbrugge. De voordeur van de herberg is gericht op het mooie Sallandse landschap. Tussen de glooiingen van het landschap door kan men vanuit de kamers de boerderij aan de Wechelerweg zien liggen, met op de achtergrond de eikenlaan.

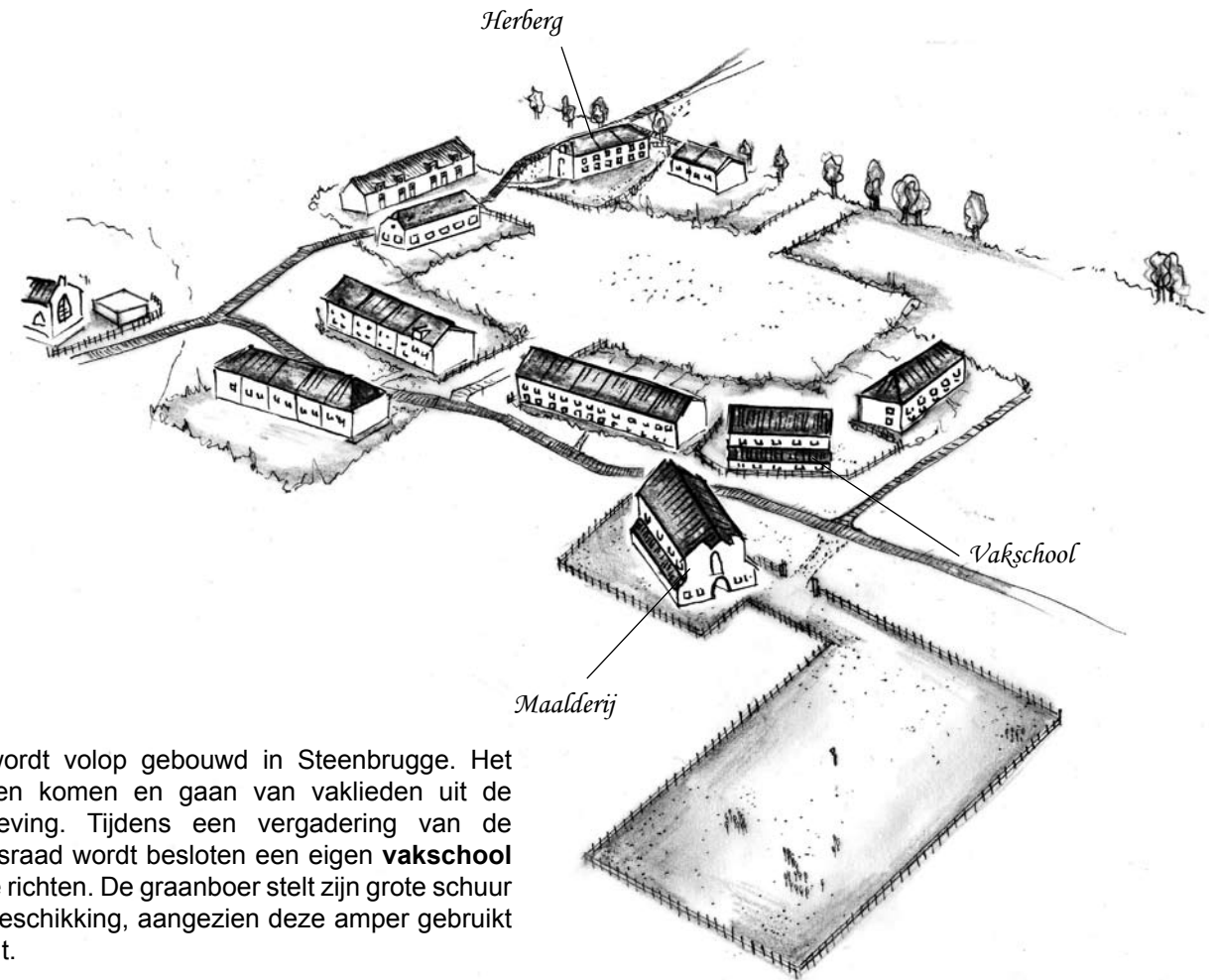
Situatie aan het eind van periode 2

Periode 3

Over het gehucht Steenbrugge gaan verhalen de ronde in het Salland. 'Het is een gemoedelijke plek', 'mensen willen je helpen' en 'er wonen bijzonder actieve mensen'. In het begin van de derde periode groeit het dorp nog sterk op de handelsgeest, landbouw en veeteelt. Later zullen met name de landbouw en veeteelt meer onder druk komen staan door een te groot aanbod en lagere prijzen. Uit de stad Deventer vindt een sterke trek plaats naar het ommeland. Men zoekt ruimte en rust en wil graag landelijk wonen. Steenbrugge kan zich langzaam een dorp gaan noemen. Bepaalde contouren van de omvang van een dorp tekenen zich af. Er ontstaat een typisch dorps karakter.

Aan de oostzijde van het dorp, bij de begraafplaats, vinden een tweetal ontwikkelingen plaats. Een graanboer bezit het stuk grond tussen het bos en de begraafplaats. De boer laat een **maalderij** bouwen om het regionaal zo bekend geworden "Steenbrugger Oerbrood" te produceren. Een deel van de grond verkoopt hij om uitbreiding van de begraafplaats mogelijk te maken. Het andere deel houdt hij in gebruik. Door deze ontwikkeling komt de oost-west route gedeeltelijk op privéterrein te liggen. De boer heeft er moeite mee dat vreemde mensen op zijn terrein komen. Hij plaatst enkele hekken die ervoor zorgen dat zijn terrein duidelijk afgebakend is. Vanaf de oostzijde is het nu de maalderij die het entreegebouw naar Steenbrugge vormt.

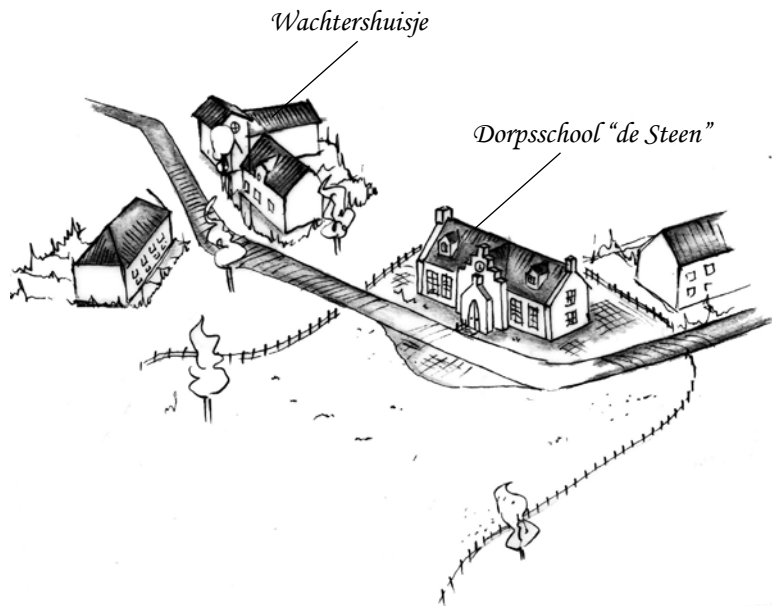
Er wordt volop gebouwd in Steenbrugge. Het is een komen en gaan van vaklieden uit de omgeving. Tijdens een vergadering van de dorpsraad wordt besloten een eigen **vakschool** op te richten. De graanboer stelt zijn grote schuur ter beschikking, aangezien deze amper gebruikt wordt.

Vakmanschap staat hoog in het vaandel in het dorp. Men houdt niet van half werk. Later zal deze vakschool een speciaal metselverband voortbrengen.

De kerk besluit aan de westzijde van het dorp een **dorpsschool** te bouwen, genaamd "De Steen". De school functioneert als een stedenbouwkundige en educatieve hoeksteen van het gehucht Steenbrugge. De kinderen uit Steenbrugge gaan naar deze school. Het was een prettige leeromgeving door de ligging aan het groene open veld. Na het invoeren van de leerplichtwet wordt de school ook opengesteld voor de kinderen uit Deventer. De welgestelde kinderen komen naar deze school om te ontsnappen uit het onhygiënische stadsleven en te genieten van de schoonheden van Steenbrugge.

De school is een statig symmetrisch gebouw met een duidelijke entreepoort in het midden. Lange hoge ramen halen de groene omgeving naar binnen en stimuleert de gezonde omstandigheden voor de kinderen. Het groene openveld wordt gebruikt als speeltuin.

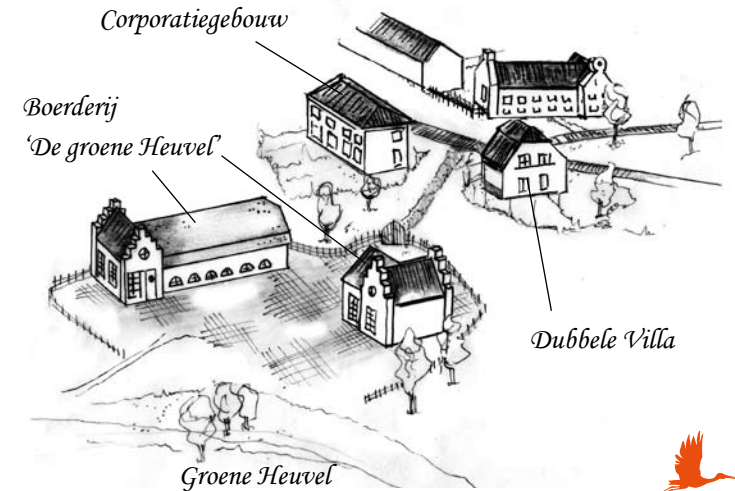

Elke zondag wordt, na het wekelijkse kerkbezoek, het Zandwetering park gekleurd door vele wandelaars uit de stad. De centrale groene heuvel is duidelijk de trekpleisters van het park. Het is voor kinderen een plek om te spelen en voor de volwassenen een plek om even te zitten en te genieten van het uitzicht over de omgeving.

Op een dag ziet één van de wandelaars, een gepensioneerde boswachter uit Deventer, dat de heuvel langzaam begint te verwilderen. De man heeft nog altijd een onvoorwaardelijke liefde voor alles wat met de natuur te maken heeft en vindt het spijtig dat de heuvel zijn schoonheid dreigt te verliezen. Hij benaderd de dorpsraad en bied aan om zijn oude dag te spenderen aan het onderhouden van de markante heuvel, en zo geschiedde.

Door de vaklieden uit Steenbrugge laat hij een eigen boerderij bouwen aan de voet van de heuvel. Hij noemt zijn **boerderij "De Grote Heuvel"**. De boerderij is een T-boerderij. Het woonvertrek staat haaks op de schuur aan de kant van het park. Zo kan de gepensioneerde boswachter vanuit zijn woonkamer genieten van al het moois dat de natuur van het Zandwetering park te bieden heeft.

Na een poosje wordt de boswachter te oud om de heuvel te onderhouden. Hij vraagt zijn zoon of hij het werk wil overnemen, en dat wil hij. De zoon trekt met zijn gezin in de boerderij, maar dit is voor zijn vader veel te druk. Daarom laat de zoon naast de boerderij een woning bouwen waar zijn vader zijn laatste jaren kan slijten.

Net als de mensen die er wonen zijn de woning en de T-boerderij qua architectuur familie van elkaar. Dit is duidelijk zichtbaar door het gebruik van de zelfde materialen, de zelfde vormtaal, de zelfde detaillering en de zelfde oriëntatie op het Zandwetering park. Het ensemble wordt benadrukt door een plein dat de twee woningen met elkaar verbindt.

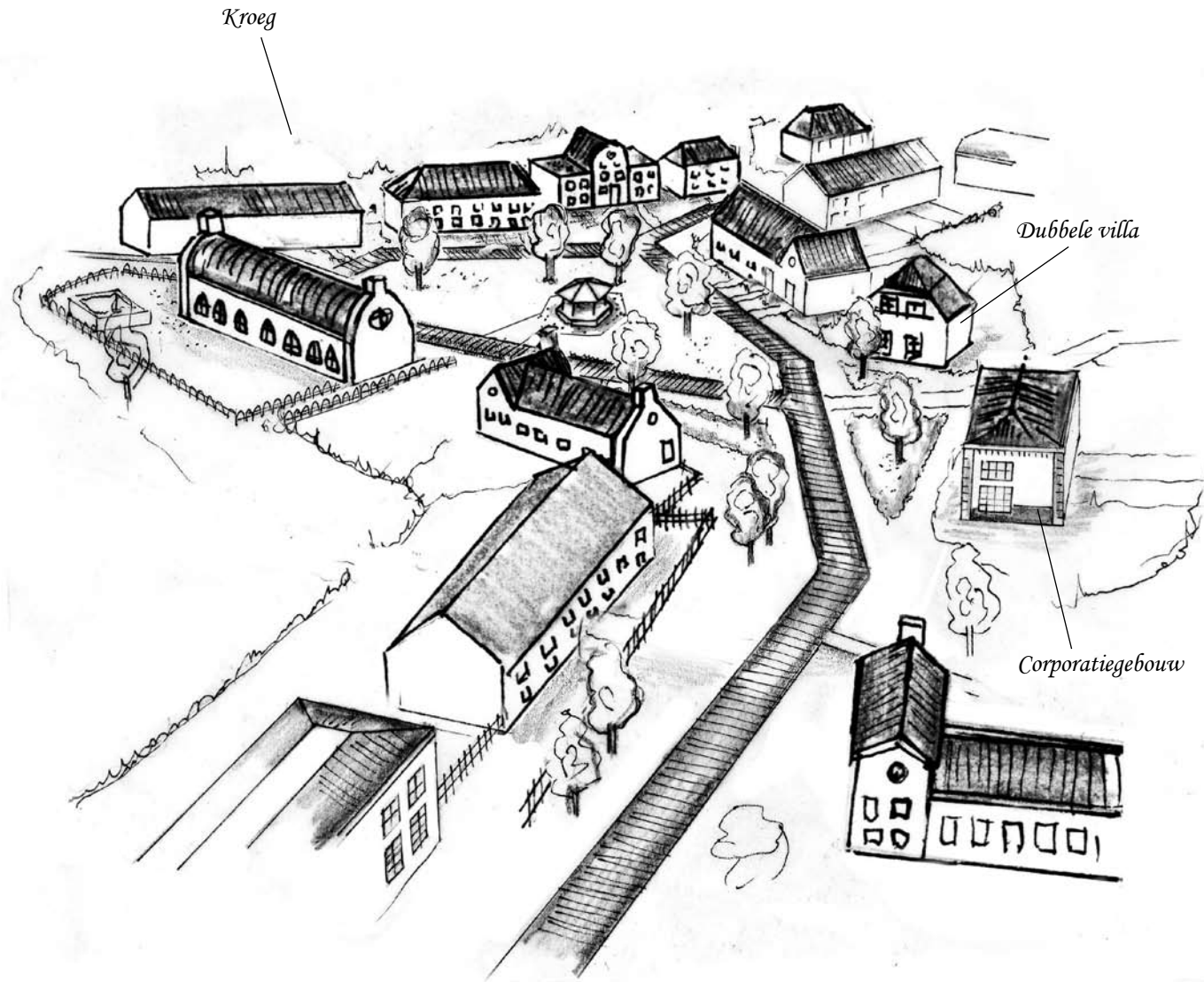

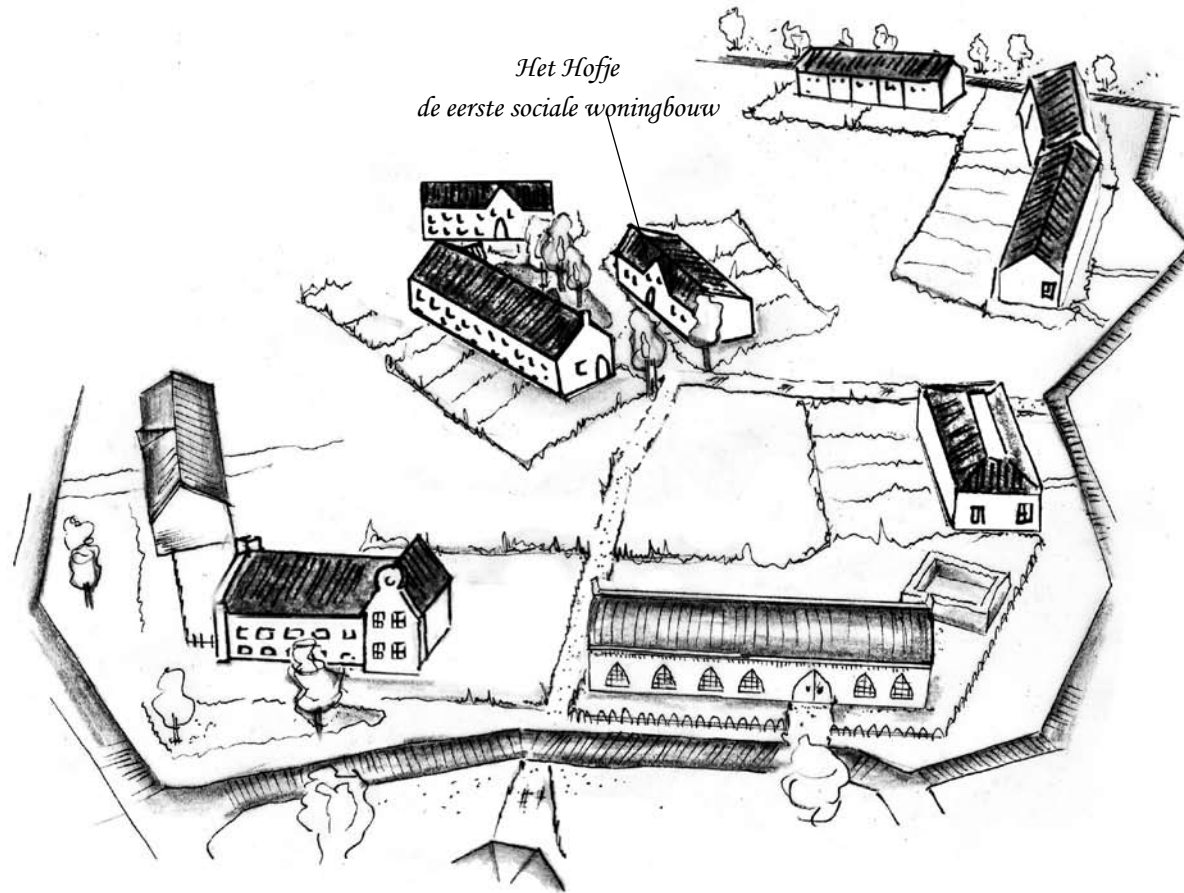
Op het kruispunt van de oost-west en noord-zuid route ontstaat een korte doorsteek op de route. Hierdoor ontstaat centraal in het dorp een driehoekige ruimte: **een brink**. Pluksgewijs zijn hier enkele bomen gegroeid. De oost-west gerichte ontwikkelingsrichting wordt ondersteund door bebouwing in verschillende typen. Bij de afslag naar de school wordt een **dubbele villa** gebouwd. De dubbele villa is de woning van de schoolmeester en een biedt uitzicht op het Steenbruggerbosje.

Het **corporatiegebouw** is het eerste kenmerkende gebouw dat in Steenbrugge wordt gebouwd. Men spreekt vol lof over de bouwstijl. Een statig pand met een hoge versierde goot en geaccentueerde hoeken. Het is één van de drie structuurgevende gebouwen rondom de brink; de kerk, de chirurgijnwoning en het corporatiegebouw accentueren de driehoekige brink.

Na voltooiing van het corporatiegebouw wordt er een muzikentent gedoneerd door de kerk. Deze wordt centraal op de brink geplaatst om de vitaliteit van het hart van Steenbrugge te stimuleren.

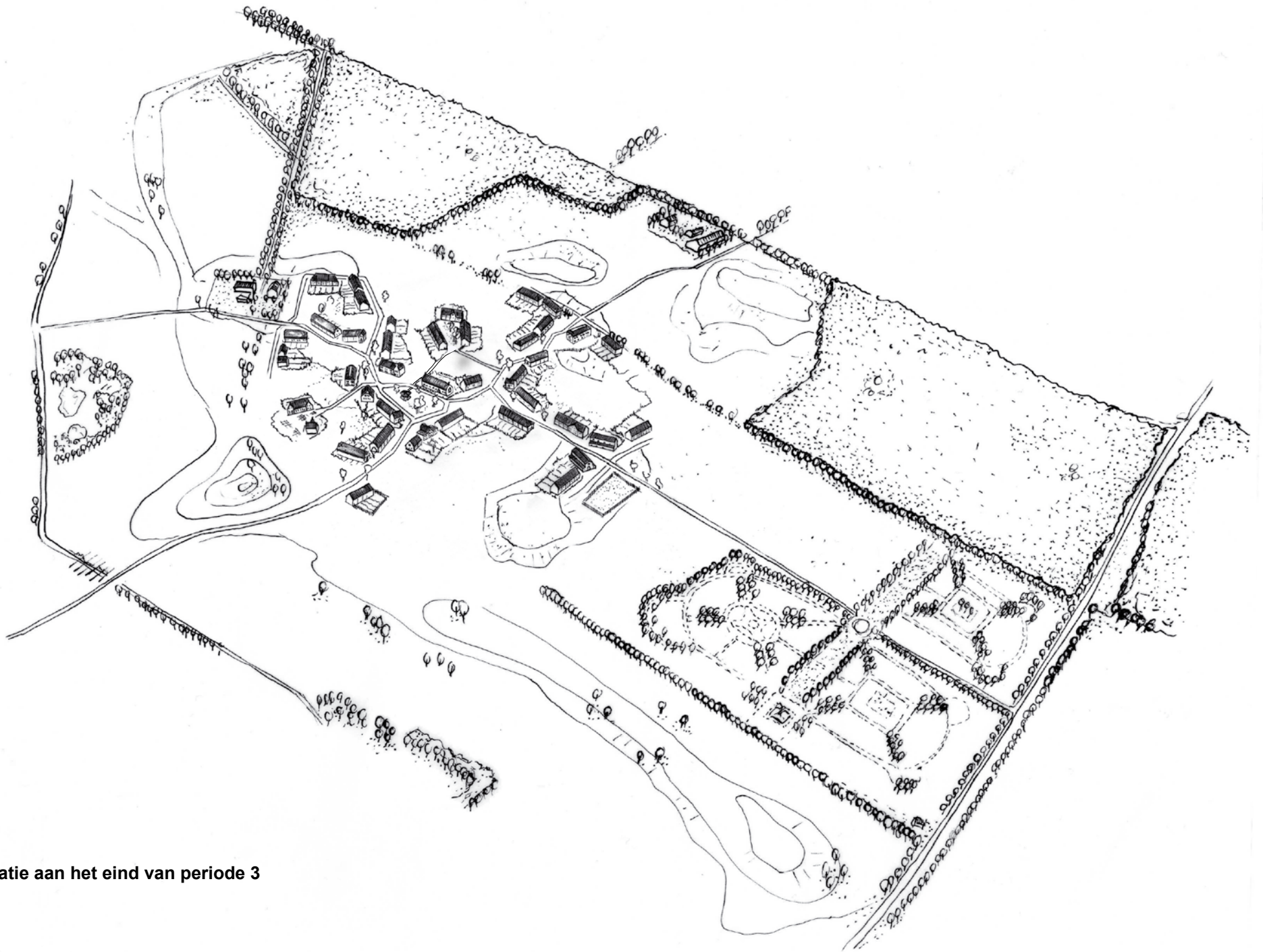
Aan de zuidrand bij de school en langs het erf van boerderij Steenbrugge worden woningen gebouwd. Bebouwing is ook hier onregelmatig en volgt de nieuw aangelegde wegen. Aan de noordzijde van het dorp langs de steilrand worden afwisselend boerderijtypes en dorpsvilla's gebouwd.

De rustplaats van de pastoor wordt niet veel bezocht door de bewoners van Steenbrugge, daarom is er voor gekozen om de pastoor over te plaatsen naar de grote begraafplaats ten oosten van het gehucht. De grond die vrij komt wordt door de kerk geschonken aan de corporatie, mits de grote bomen gespaard blijven. De

corporatie gebruikt de grond om er woningen in de vorm van een Hofje te bouwen. De eerste **sociale woningbouw** is een feit. Via een nieuw pad wordt het Hofje verbonden met de Brink.

Situatie aan het eind van periode 3

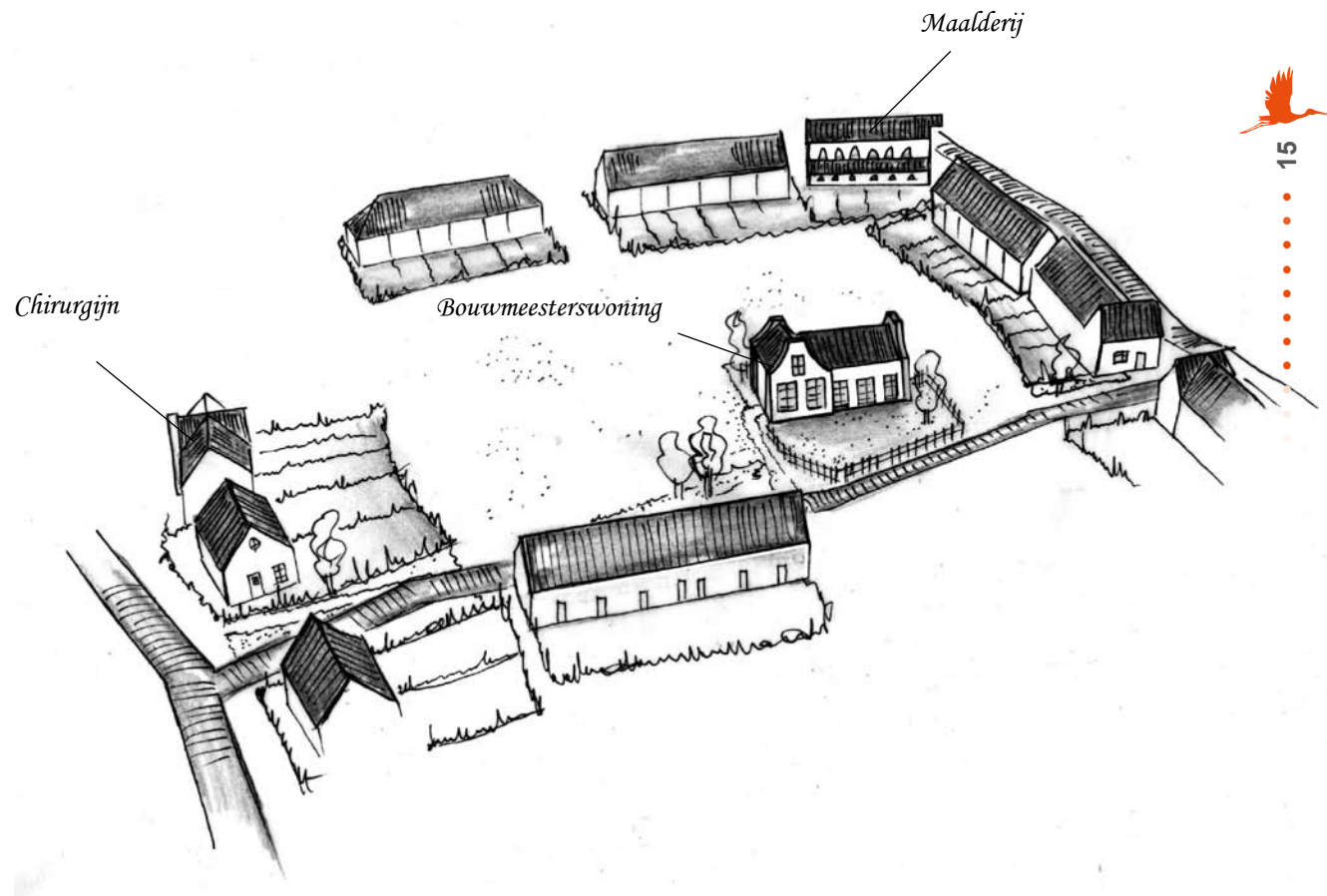
Periode 4

In de vierde periode wordt door de aanleg van nieuwe paden en verharde wegen de hoofdstructuur van Steenbrugge steeds beter zichtbaar. De bestaande wegen werken als een kruis, in combinatie met de nieuwe paden ontstaan er vier deelgebieden/kwadranten. De randen van deze kwadranten worden steeds meer bebouwd door nieuwe inwoners die uit Deventer en omgeving komen. Aanvoer van goederen en hout uit het bos voor de woningbouw neemt sterk toe. De woningen zijn voornamelijk in rijen gebouwd met incidenteel solitaire eenheden. Hierdoor ontstaan grote bouwblokken met grote binnenterreinen en een Brink als centraal element.

Langs de randen van de kwadranten groeit het dorp door verdichting. Omdat de bewoners de toegang naar de achtergebieden wilden behouden worden er een aantal (achter-) paden toegevoegd. Om de ontwikkeling van die achterstraten in de gaten te houden, deed de eerste **bouwmeester** van Steenbrugge zijn intrede. Het is zijn taak het karakter van Steenbrugge te behouden tijdens de uitbreidingen van het dorp. Het opmerkelijke transparante karakter van zijn woning en aangekoppeld atelier zorgde voor een optimale observatie.

De samenhang is groot in het dorp. In de Zandwetering wordt volop gevisd en graan en vee wordt verhandeld. Mensen leven dicht bij de natuur, maar putten deze niet uit. Men is zich bewust dat elke vis slechts één keer gegeten kan worden. Huizen worden vaak zó gesitueerd, dat gebruik gemaakt wordt van de warmte van de zon. Niets wordt zomaar achteloos over de schouder weggegooid. Later zou men deze gebouwen steeds meer toeschrijven aan duurzaam handelen, echter in Steenbrugge is het een soort vanzelfsprekendheid. Het typeert haar bewoners.

De kwadranten verdichten zich en een verfijning van de maaswijdte zorgt er voor dat onregelmatige bouwblokken zich steeds meer aftekenen. Het verdwijnen van de agrarische functie tekent zich af, waar meer nijverheid en zorg voor in de plaats komen. Dit zorgt voor de uitbreiding van enkele gebouwen, maar ook juist de **transformatie** van gebouwen naar een andere functie.

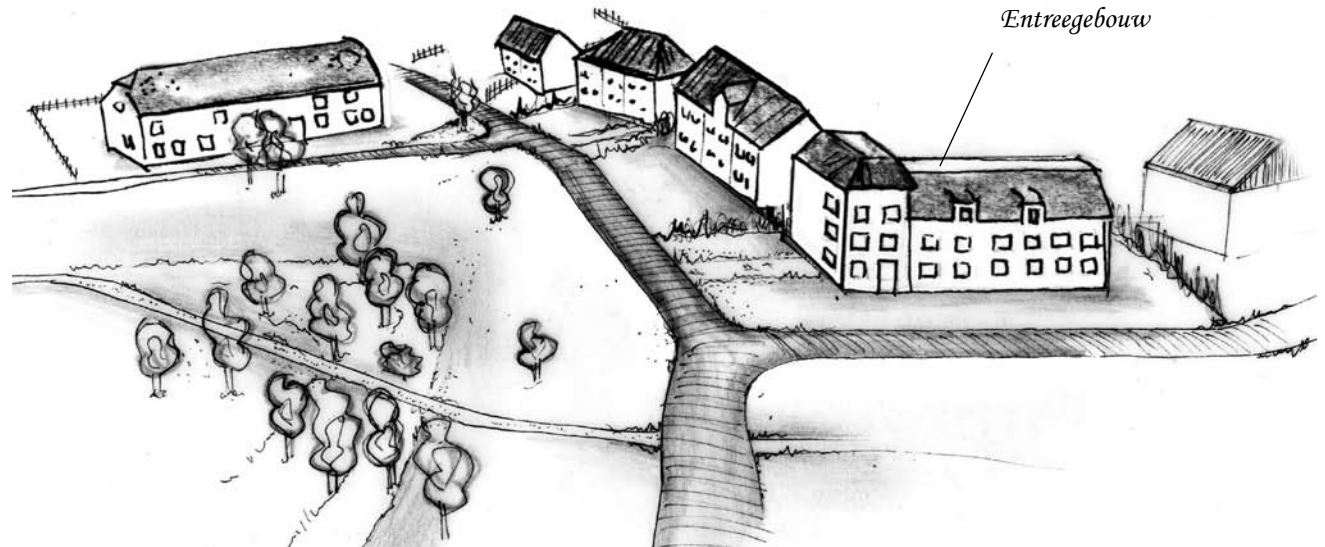
De stad Deventer is inmiddels ver opgerukt en eist de schoolvoorziening op waardoor de school haar functie verliest. De **dorpsschool** wordt omgebouwd naar een riant woningblok met een unieke inrichting vanwege de oorspronkelijke functie en grote vensters.

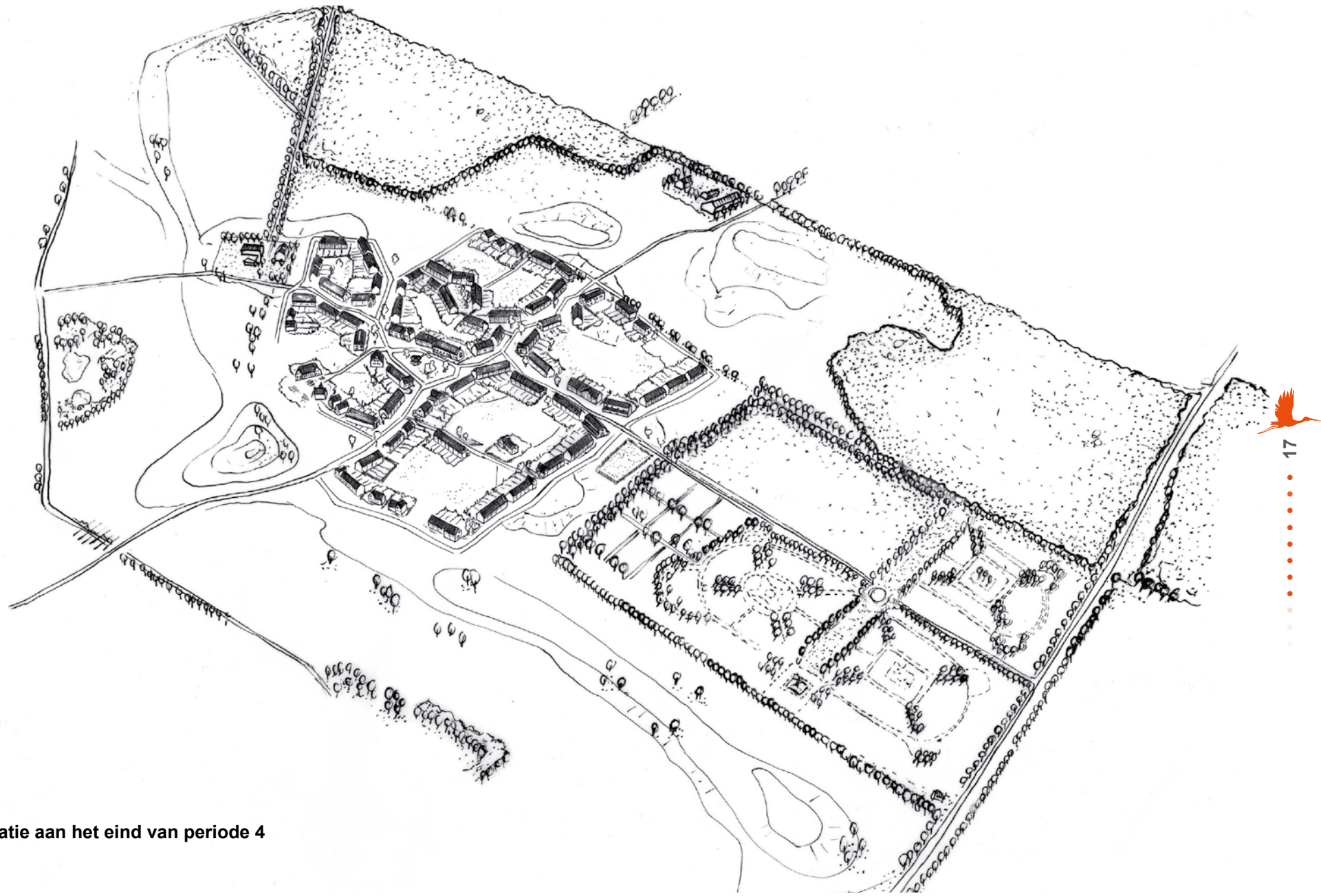
De **chirurgijnwoning** wordt verkocht en getransformeerd tot kleinere eengezinswoningen. Ook de herberg, aan de noordzijde, verandert van functie. De vraag naar een tijdelijke slaapplek is in de loop der tijd duidelijk afgenomen. De herberg verliest zijn functie, maar de familie zelf en een kleine groep vaste logeers vindt er een permanente woonplek.

Steenbrugge is ondertussen behoorlijk gegroeid. De kersverse bouwmeester merkt op dat dorp Steenbrugge een officieel **entreegebouw** nodig heeft. In overleg met de dorpsraad wordt besloten het entreegebouw te situeren aan de zuidkant van het dorp aan de voet van de Grote Heuvel. Een markant hoekgebouw met een statig karakter straalt stabiliteit en zelfverzekerdheid uit.

Steeds modernere technieken worden toegepast om huizen duurzaam te bouwen. Voor het eerst bepalen keurmerken de aanschaf van materialen en het gebruik. Er wordt zelfs geëxperimenteerd met het centraal verwarmen van een woning. Men maakte hierbij gebruik van het opwarmen van een bak water door zonne-energie. Sommigen gingen hier steeds verder in en konden energie leveren aan het collectieve net.

De dorpsraad organiseert regelmatig bijeenkomsten in het dorp. Ze vinden het belangrijk dat Steenbrugge echt een dorp met een eigen karakter blijft en niet samensmelt met Deventer. Naast de gewone bijeenkomsten zijn er ook speciale dorpsfeesten die op de Brink georganiseerd worden. Deze feesten trekken steeds vaker mensen uit de omgeving en van heinde en verre die het eigenzinnige karakter van Steenbrugge waarderen. Later zal de raad besluiten de feesten te organiseren op hoger gelegen gedeelten langs de Zandwetering, zoals op de Grote heuvel.

Situatie aan het eind van periode 4

Periode 5

In de laatste periode van groei, de vijfde periode, worden deelgebieden in het Sallands Dorp verder bebouwd. Het dorp wordt verder verdicht en de laatste bouwkvavels worden vergeven. Het dorp krijgt steeds meer het huidige aanzicht. Sommige mensen vinden het erg spijtig dat hun volkstuintjes en open speelvelden nu bebouwd worden. Anderen vinden juist de toename van collectieve voorzieningen van het dorp een verrijking.

De belangrijkste ontwikkeling is de invulling van de laatste twee kwadranten. Door de grote woningvraag worden de grote villa's in Steenbrugge getransformeerd tot rijwoningen en de tot dan toe private binnenhoven veranderen in volwaardige woonstraten. De woonstraat vormt een belangrijke openbare zone.

In de laatste groeiperiode wordt voort geborduurd op de bestaande bouwstijlen maar ze heeft wel een eigentijdse uitstraling. De groeiperiodes zijn duidelijk zichtbaar in het dorp. Dit zorgt voor een gedifferentieerd straatbeeld en woonmilieu.

Door het toenemende autobezit wordt ook de vraag naar parkeervoorzieningen groot. Dit wordt opgelost door te parkeren aan de binnenzijde van de kwadranten. Er ontstaan parkeerhoven waardoor de straten autoluw zijn en schoon van blik. De oorspronkelijke kruisvormige hoofdstructuur wordt zichtbaar omgetoverd tot groene autovrije straten.

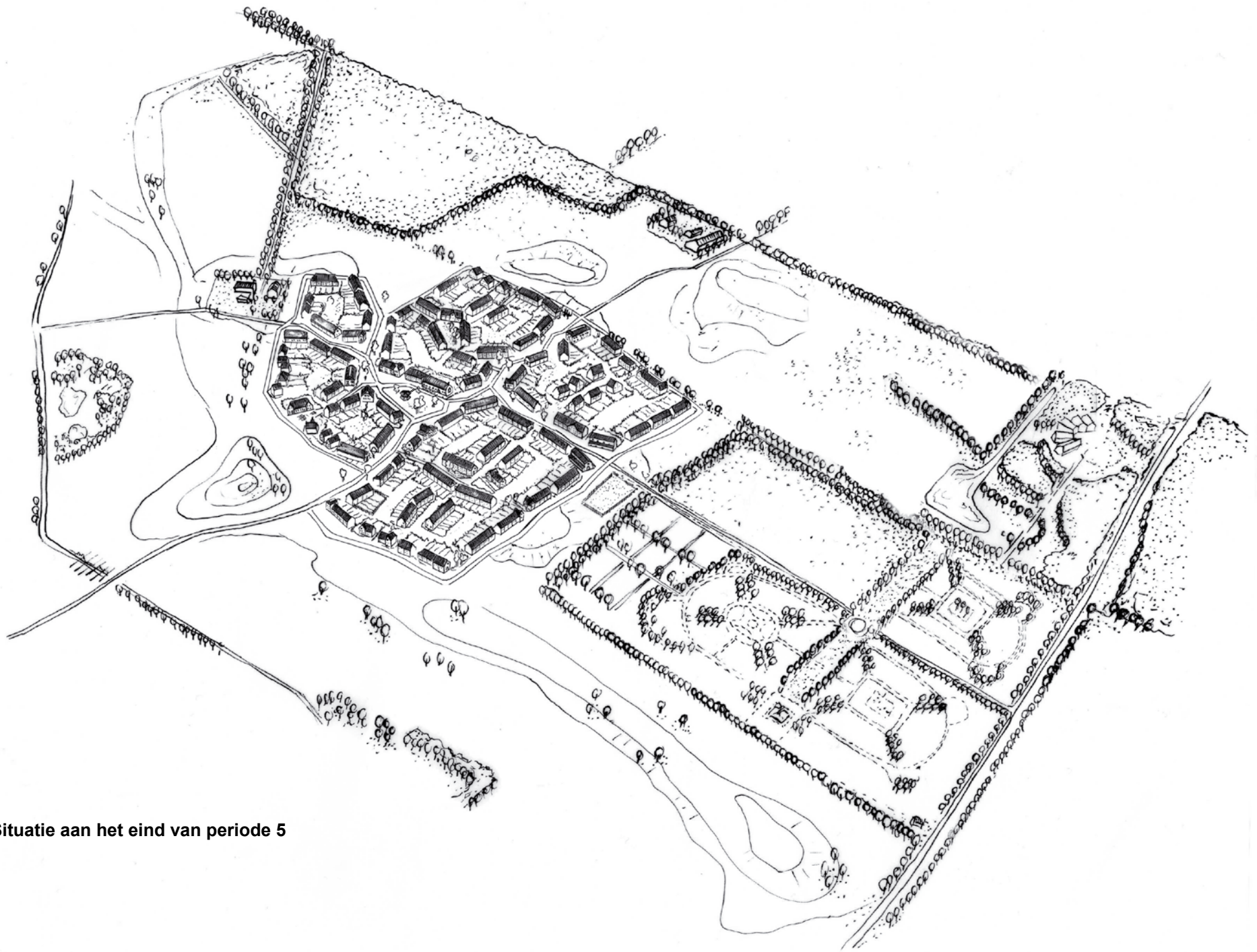
Door de toevoeging van groene structuren vervallen eerdere bezwaren tegen verdichting en ontstaan er veel positieve geluiden uit het dorp. 'Het landschap beleef je nog steeds heel sterk', 'Ik maak altijd een ommetje, en kom steeds weer nieuwe bijzondere plekken tegen' en 'Mijn kinderen spelen altijd in het Zandweteringpark!'

De burgemeester is trots en erkent de kwaliteit en populariteit van zijn dorp Steenbrugge. Hij houdt er rekening mee dat een uitbreiding in de toekomst noodzakelijk zal zijn. Meer woningen betekend ook meer autoverkeer, waardoor een tweede toegangsweg aangelegd zal moeten worden. Deze zal dan hoogstwaarschijnlijk aan de zuidkant van de begraafplaats worden aangelegd. Met dit scenario in zijn achterhoofd wil de burgemeester bij voorbaat een tweede entreegebouw laten bouwen op de plek waar de toekomstige ontsluitingsweg Steenbrugge bereikt. Het bestaande entreegebouw wordt daardoor "Entreegebouw west" en het nieuwe entreegebouw wordt "Entreegebouw oost". Ook al zal de uitbreiding nooit plaats vinden Steenbrugge is een bijzondere hoeksteen rijker.

Einde...

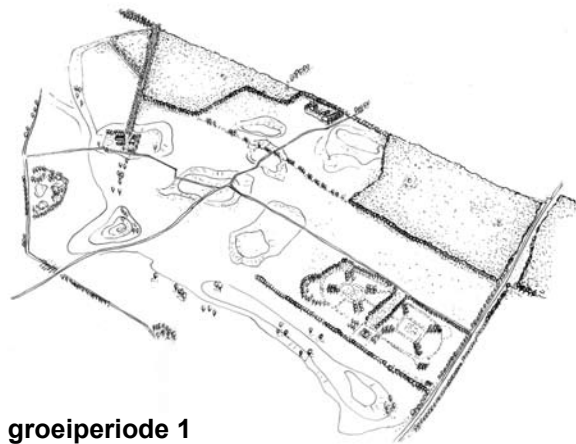
Entreegebouw oost

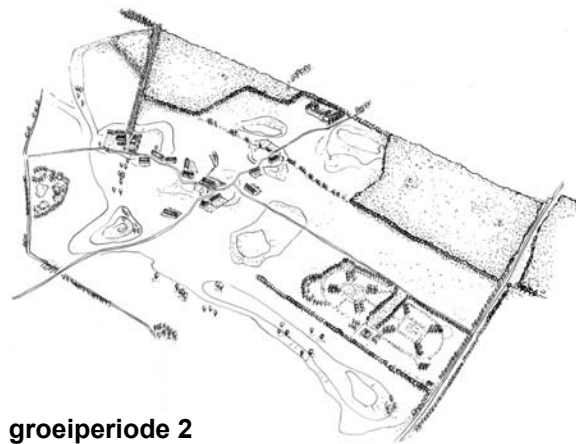

Situatie aan het eind van periode 5

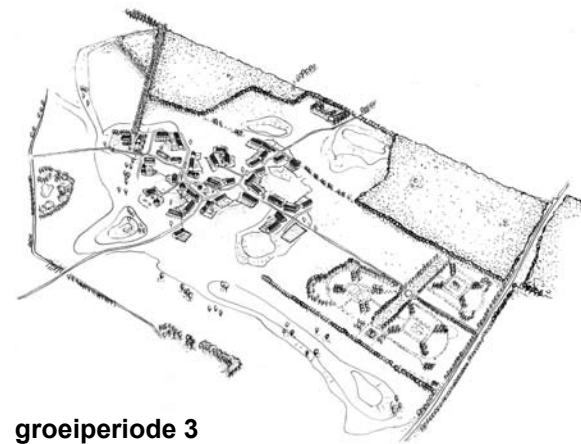

groeiperiode 1

groeiperiode 2

groeiperiode 3

groeiperiode 4

groeiperiode 5

Groot geworden door klein te blijven

In totaal worden voor Steenbrugge vijf groeiperioden onderscheiden. De eerste periode laat de landschappelijke ondergrond zien. In de tweede periode ontstaat lintbebouwing en een aantal bijzondere gebouwen. De derde periode is de vorming van het Sallands Dorp met de Brink als centrale plaats. In de vierde periode wordt de Dorpsrand gerealiseerd. Daarna, in de vijfde periode, vindt verdichting van de dorpsstructuur plaats.

Iedere bouwperiode wordt gekenmerkt door een specifiek kleurgebruik. Aan bepaalde gebouwen kun je nu nog de historie aflezen, door bijzondere vormgeving, materiaalgebruik en detaillering.

